

**E-BOKA, KULTURRÅDET
OG STØTTEORDNINGER:
EN OPPDATERING**

Hovedtrekk i utviklingen gjennom 2010,
med noen anbefalinger

Morten Harry Olsen
7. januar 2011

INNHold

I.	Innledning	3
II.	E-boka mellom nåtid og fremtid: Tre perspektiver	5
II.1.	E-boka og det multimediale: Grader av berikelse	5
II.2.	Markedet og tidshorisonten	7
II.3.	Fra tilgjengelighet til formidling	9
III.	E-boka: Status 2010	13
III.1.	Rammevilkår	13
	<i>Moms</i>	
	<i>Bokavtalen/fastpris</i>	
	<i>Forbrukerpolitikk</i>	
	<i>Fildeling og åndsverk</i>	
III.2.	Teknologisk og økonomisk utvikling	19
	<i>Filformater og programvare</i>	
	<i>Leseplattformene</i>	
	<i>Digitaliseringskostnader</i>	
III.3.	Avtaleverket	23
III.4.	Distribusjon og bokhandel	23
	<i>digitalbok.no</i>	
	<i>Bokdatabasen</i>	
	<i>Bokhandelen</i>	
III.5.	Biblioteket	25
	<i>Buskerud fylkesbibliotek</i>	
	<i>Deichmanske bibliotek</i>	
	<i>Ryfylke</i>	
	<i>bokhylla.no</i>	
	<i>BS Weblån</i>	
IV.	E-boka, Kulturrådet og støtteordningene: Forslag og anbefalinger	29
IV.1.	Tidshorisonten	29
IV.2.	Forslag til prosjekter og videre arbeid	29
	<i>Nåværende innkjøpsordninger</i>	
	<i>Oversikt over den digitale verdikjeden</i>	
	<i>Kulturrådet og biblioteksektoren: øke dialog og samarbeid</i>	
	<i>Formidlingsprosjekter</i>	
	<i>Bibliotek og marked</i>	
	<i>Støtte til litteratur utviklet for digitale plattformer</i>	
	<i>«Worst case»-analyse</i>	
IV.3.	Forslag til noen grunnprinsipper for e-bokstøtte m.v.	34

I. INNLEDNING

E-bok-utviklingen i Norge har det siste året, til tross for mange påstander om stillstand i media, skutt ny fart og tatt nye retninger. Til dels på grunn av teknologisk utvikling, til dels på grunn av endringer i rammevilkårene. Medias utålmodighet skyldes nok at man har en følelse av at dette er noe som kommer, og som vil endre bokverdenen radikalt og fundamentalt, i tillegg til at kommentatorene naturligvis ligger i forkant av utviklingen (se nedenfor).

Da rapporten «E-boka og innkjøpsordningene: Statusrapport og vurderinger»¹, bestilt av Norsk kulturråd, ble fremlagt 23. oktober 2009, var den ment å være et grunddokument: Bredt anlagt og med noen anbefalinger for Kulturrådets og fagutvalgets videre arbeid med saken.

Undertegnede har i mellomtiden periodevis fungert som konsulent for Kulturrådet i fagområdet, i tillegg til å være medlem av Faglig utvalg for litteratur og allmenne tidsskrifter, og denne oppdateringen er et forsøk på å oppsummere hvilke endringer som har skjedd i mellomtiden, og hvilke konsekvenser disse har fått, vil få eller kan få. Oppdateringen er følgelig ikke så bredt anlagt som fjorårets rapport, og vil ikke gå gjennom de samme grunnleggende vurderingene påny. Det tas dermed for gitt at den opprinnelige rapporten er lest, selv om noen gjentakelser vil bli gjort; av forståelighetshensyn virker det mer formålstjenlig å repetere der det er nødvendig, fremfor å drive med utstrakte henvisninger til fjorårets rapport.

Det primære formålet er altså å beskrive endring og utvikling, nye momenter som er kommet til, og nye innsikter som erfaringene siden i fjor har gitt. Det er også noe behov for å avklare, presisere og utdype enkelte sider av e-bok-saken.

I tillegg er det behov for å se nærmere på tiltak og handling. Den mellomliggende tiden har på mange måter vært en ventetid, der ytre omstendigheter har endret seg i så høyt tempo at Kulturrådet ikke har kunnet sette i gang egne tiltak i noe større omfang. De siste ukenes og månedenes begivenheter har ført til at en rekke brikker - skjønt på langt nær alle - har falt på plass, slik at enkelte mulige tiltak nå kan sees klarere.

Den debatten om e-boka som har pågått i mellomtiden, har også medført at det er større behov for å avklare forskjellige perspektiver. I den forbindelse er det grunn til å trekke skillet mellom de kortsiktige og de langsiktige vyene e-boka gir opphav til, men også å behandle dem begge.

¹ <http://kulturrad.no/sitefiles/1/Litteratur/RAPPORTOME-BOKAOGINNKKJoPSORDNINGENE.pdf>

Denne oppdateringen er et forsøk på å gjøre alt dette i kortest mulig form.

Mandatet for arbeidet har vært vidt. På grunn av oppdateringens natur er det riktig å presisere at dette ikke er Norsk kulturråds eller litteraturutvalgets verk, men forfatterens, og at både vurderinger som fremkommer, og de forslag og anbefalinger som blir fremsatt er forfatterens, stilet til Kulturrådet og litteraturutvalget.

II. E-BOKA MELLOM NÅTID OG FREMTID: TRE PERSPEKTIVER

E-boka kan vel være ett av de produktene i historien som er mest debattert *før* det er utbredt i noen betydningsfull grad. Tar man noen skritt tilbake og tenker over hvor mye oppmerksomhet den får i avisene, tidsskriftene og andre medier i forhold til dens nåværende økonomiske og praktiske betydning, kan det virke rent ut komisk. Det er imidlertid ikke det: Oppmerksomheten er proporsjonal med en følelse av hvor betydningsfull e-boka *vil* bli, og denne følelsen er neppe uberettiget.

Det paradigmet vi befinner oss i, er dermed i stor grad psykologisk. Derfor er det viktig å holde for øye hva som er fakta og hva som er tro eller håp; hvilket tidsperspektiv man legger til grunn for vurderinger, analyser og kalkyler; fra hvilket grunnlag man ekstrapolerer antagelser og beregninger; og i hvor stor grad man kan regne med at fremtiden på ett eller annet vis gjenspeiler nåtiden.

Både i den norske og den internasjonale debatten er det svært stor tendens til å blande sammen størrelser som ikke er sammenlignbare. Det er derfor viktig, innledningsvis, å få frem noen overordnede perspektiver på hvordan e-boka vil endre litteraturen og i hvilket tempo det vil skje.

II.1. E-boka og det multimediale: Grader av berikelse

Ettersom de første e-bøkene var nokså eksakte gjengivelser av papirbøker i glattsats, forbinder de fleste en e-bok med slike; altså en «avbildet» papirbok som bare vises på skjerm i stedet for papir. Kanskje helt uten illustrasjoner, kanskje med enkle illustrasjoner (foto, flat grafikk) identiske med de man finner i den tilsvarende papirboka. E-boka kan imidlertid *berikes* langt ut over den grad papirbøker kan - selv de lekreste bokproduksjoner (pop-up-bøker, bøker med løse, taktile og manipulerbare elementer, bøker med innlagt lyd-cd eller video-dvd etc.) blir fattigslige i forhold.

E-bøker kan berikes med, og er i dag allerede beriket med, bare for å nevne noe av det mest åpenbare:

Internt beriket:

- søkbarhet internt i teksten
- innebygd ordbok/leksikon, evt. knyttet til en annen, allerede nedlastet e-bok
- muligheten for å merke tekst og tilføre den notater
- lyd

- video
- interaktiv, dynamisk grafikk

Eksternt beriket:

- lenker til eksterne oppslagsverk (SNL, Wikipedia etc.)
- lenker til database med dybdekunnskap, tekst eller andre media
- lenker til sosiale medier med debatt
- lenker til andres uthevninger og kommentarer til boka

Graden av berikelse som i dag er mulig, begrenses mest av teknologiske rammer som filstørrelse, kapasitet (lagringsplass, operativsystem o.a.), skjermkvalitet o.a. på brukersiden; og av økonomi (jo mer og bedre berikelse, jo dyrere produksjonskostnader) på produsentsiden.

For å heve blikket fra dagens enkle e-bøker mot fremtidens mer berikete, er det riktigere å se på dagens elektroniske læremidler og hvordan de utnytter mulighetene, enn mot det vi tradisjonelt tenker på som e-boka. Den fremtidige e-boka er antagelig i langt større omfang multimedial, selv om den tradisjonelle teksten, og dermed en e-bok som ligner dagens papirbøker, også vil bestå.

Her er det imidlertid viktig å skille forskjellige sjangere og bokgrupper fra hverandre. Dette er et annet problem i debatten, hvor man tenderer mot å snakke om «e-boka» som om den bare er én ting, og «bøker» som om det ikke var forskjell på kulturutgivelser og kokebøker.

Fokuserer man på kulturutgivelsene - romanen, novellen og lyrikken, essayet, og den drøftende, allmenne sakprosaen - er det liten tvil om at de vil bestå i overskuelig fremtid, fordi noen vil fortsette å skrive innenfor disse sjangerne, og mange vil lese dem. Om de kommer ut på papir eller som e-bok er mindre vesentlig; i sin essens vil de være uforandret. Men de *vil* få «fettere og kusiner» som er forfattet for elektroniske, multimediale plattformer; romaner med innebygd lydspor, lyrikk med dynamiske grafiske elementer, biografier som utnytter det multimediale potensialet som finnes i fht. objektet etc. Det er ikke urimelig å tro at enkelte typer barne- og billedbøker svært fort vil bli utviklet for elektroniske plattformer; heller ikke at det snart kan komme elektroniske «grafiske romaner» som idag tilhører tegneseriefeltet, altså i praksis en form for sammensmelting av bok og tegnefilm. Interaktivitet er også rimelig å se frem til i større grad, slik at det oppstår en ny gråson mellom litteratur og dataspill¹. I det store og hele må vi forutsette at det vil komme mange nye former for elektroniske originalverk som fortsatt kan sies å være basert på fortelling og

¹ Dataspillmiljøet har i mange år diskutert muligheten for å produsere store spill med en større grad av faglig pedagogisk innhold, spesielt rundt en del store strategispill.

språk; noen som kan defineres inn i andre eksisterende sjangre, men utvilsomt også noen som må kalles skjønnlitteratur, sakprosa eller allmenn faglitteratur.

Alt dette kan komme på ulike publiseringsplattformer, der man tilpasser innholdet til den eller de plattformene som passer konseptet best: Noe lyrikk kan være ideell for smarttelefoner; interaktive billedbøker for barn for multimediebrett; hybrider mellom roman og dataspill for pc'er etc.

Vi vil i fremtiden måtte forholde oss til langt flere *sjangere*, og til bruk på langt flere *plattformer*, enn i dag. Forskjellige sjangere vil ha forskjellige kretsløp, men kretsløpene vil antagelig snu også innen veletablerte sjangere som romanen, hvor noen vil komme parallelt på papir og som e-bok, mens andre etter hvert vil komme først bare som e-bok, og dernest, forutsatt at de selger, også på papir. Print-on-demand kan også komme til å spille en rolle i denne utviklingen.

II.2. Markedet og tidshorisonten

Dersom den teknologiske utviklingen, og de konsekvenser den får for innholdsproduksjonen, er et springende punkt, er ikke markedsutviklingen mindre springende. Ser man til USA, som har kommet lengst i utviklingen, utgjør omsetningen av e-bøker anslagsvis 5 til 10 %, skjønt noen anslag går så langt ned som til 2-3 %¹². En rekke forskjellige vekstkurvetall har vært presentert; disse har imidlertid den svakheten at de baserer seg på oppgaver fra aktører - i første rekke Amazon og Apple - som har klare interesser i å hausse opp forventningene om rask vekst for å øke sitt eget sortiment raskest mulig. Amazon har f.eks. operert med vekslende og usammenlignbare tall når de har oppgitt prosentuell vekst³.

Når det gjelder kjøperne må man også ha forskjellen mellom «frontrunnere» og den alminnelige bokleser for øye. Frontrunnerne kan være folk som har yrkesmessig interesse av å komme tidlig i gang med e-bøker: mediefolk, forlagsfolk, elever og lærere i akademiske institusjoner, bibliotekansatte, ansatte i teknologibedrifter etc.

Det er illustrerende for usikkerheten at det amerikanske bokbransjetidsskriftet Publishers Weekly⁴ gjorde en enquete blant amerikanske forlag om hvordan de

¹ Eirik Newth: E-boka og biblioteket, Bok og Bibliotek 6, 2010

² I dette spørsmålet mangler data for f.eks. «salg» av e-bøker som er falt i det fri, og som enten gis bort helt gratis eller til ekstremt lav pris.

³ Bjarne Buset: Avslører e-bok-mytene, Aftenposten 7.10.10

⁴ How Publishers Are Tackling the App Question, Publishers Weekly 15.11.10

jobbet med apps¹ for iPad og andre multimediebrett, som avslørte at man ser ganske ulikt på kostnadsbilde og inntekspotensial, og at det er stor uenighet om strategier for fremtiden.

En undersøkelse i USA, rapportert av Publishers Weekly samme måned, oppgir at 21 % av amerikanske bokkjøpere eier et dedikert lesebrett eller et multimediebrett.² Her må man imidlertid være oppmerksom på at amerikanske bokkjøpere utgjør en mindre del av befolkningen, og har høyere utdannelse, slik at man bør regne med at de i seg selv rommer en større andel teknologiske «frontrunners».

Den beste indikasjonen for det norske markedet vi har i øyeblikket finner vi i Bokundersøkelsen 2010, gjennomført av Synovate for Bokhandler- og Forleggerforeningene³, med 1000 respondenter. Der kommer det frem at hele 73 % av leserne mener e-boka er uaktuell (hele 45%) eller i mindre grad aktuell for dem. Kanskje like interessant er det at bare 29% av de som *ikke* leser bøker idag sier at den kan være et alternativ. Dette betyr at potensialet for at e-boka skal utløse vekst i totalmarkedet i beste fall er usikkert.

Nettbokhandelen digitalbok.no solgte i desember 2010, altså måneden etter CappelenDamms relansering av den, med større utvalg og ferskere titler, og den tradisjonelt beste salgsmåneden for bøker, bare 5000 bøker⁴. Dette tyder ikke på at markedets begjær etter e-bøker er påtrengende hett.

Det er grunn til å anta at kundenes tilbakeholdenhet skyldes i hvert fall fire faktorer som har innbyrdes sammenheng: Pris, brukervennlighet, pris og kvalitet på lesebrett, og spørsmålet om eierskap. E-boka er et flyktig, insubstansielt og nesten usynlig produkt som det har stått strid om eierskapsforholdene til, blant annet utløst av «tilbakekallinger» av defekte eller rettighetsbestridte produkter. Før man kan benytte seg av den, må man også investere i et leseapparat med relativt høy pris og uavklart kvalitet og brukervennlighet. Det er ikke vanskelig å forstå at det finnes skepsis, og at denne antagelig er knyttet til pris. Prisen på en e-bok i USA, om man holder alle gratis- og lokkepristilbudene unna, er grovt

¹ «App» er en forkortelse for applikasjon, noe som for alle praktiske formål er et lite program som håndterer en avgrenset mengde data, f.eks. et lite spill, et leseprogram som Kindle eller iBooks, eller en enkelt boktittel.

² Digital Reader Penetration Accelerates, Publishers Weekly 29.11.10

³ http://www.bokhandlerforeningen.no/archiv/5956/Bokundersokelsen_2010_-_Presentasjon_for_pressen_24_mars_2010.pdf

⁴ Dagens Næringsliv, 6.1.11

sett halvparten av en papirbok¹; i Norge vil den ligge en del høyere. Spørsmålet om hva som er det prisleiet som får salget til å ta av, er helt i det uvisse. Vi kan imidlertid regne med at usikkerheten omkring teknologien og eierskapet vil minke over nokså kort tid.

Alt dette peker mot hvor lite vi faktisk vet, og hvor mye som er antakelser basert på nokså løst fundament. Vi vet lite om hvor hurtig og radikalt teknologien vil endre seg, lite om hvordan den jevne bokkjøper eller -leser vil oppføre seg, og lite om hvilken takt en ny og teknologidrevet litteratur vil utvikle seg i. For Kulturrådet og støtteordningene betyr det at man må utvise besinnelse. Det er ingen grunn til å erstatte noe som fungerer med noe nytt som man ikke har konsekvensanalysert i forhold til faktiske endringer i bok-Norge. Men det er heller ingen grunn til å tro at endringene ikke vil komme. Det er tidshorizonten og graden av endringer som er det notorisk springende punkt.

Skal man imidlertid våge seg på kvalifisert gjettverk, er det rimelig å anta at 2011 og 2012 vil være en eksperimentperiode, og at det ikke blir etablert noe virkelig marked før 2013, i Norge. Deretter vil det antagelig gå to-tre år før salget av e-bøker får virkelig økonomisk betydning, forutsatt at privatkopiering eller piratkopiering ikke tar overhånd og rett og slett ødelegger markedet.

II.3. Fra tilgjengelighet til formidling

Innkjøpsordningene er målrettede ordninger, innrettet mot produksjon av en litteratur med kvalitet og bredde. Det er likevel knyttet et sterkt krav om *tilgjengelighet* til dem, og denne tilgjengeligheten er det bibliotekene som besørger. Selv om bibliotekene ikke er direkte mottakere av midler (utover de forholdsvis små summene som går med til distribusjon), er de instrumentelle for tilgjengeligheten. Innkjøpsordningene har også befordret tilgjengelighet i bokhandelen, hvor varierende grader av kulturabonnementer utløser komplementære grader av rabatt; disse abonnementene er knyttet til de bokgruppene som er omfattet av innkjøpsordningene². Innkjøpsordningene har følgelig blitt et sentralt element i den norske litteraturen; de utløser ikke bare produksjon, men også formidling.

E-boka vil ha andre krav til formidling. Begrepet tilgjengelighet vil endre karakter: En e-bokfil trenger bare å finnes ett sted for å kunne tilgjengeliggjøres

¹ Dette gjelder merkelig nok ikke apps, der utviklingskostnadene er høyere enn for en ePub-basert e-bok. Antagelig er eksperimentviljen så stor i forlagene, både i USA og resten av verden, også Norge, at man ikke ennå har eller vurderer reelle kost/inntjenings-kalkyler for apps.

² Kulturrådet har ikke bidratt eller invitert til en slik kobling; tvert om har man stilt seg kritisk til det.

overalt, samtidig; alle begrensninger som settes for tilgangen er for så vidt kunstige, og kun økonomisk betinget av hensyn til rettighetshaverne eller andre som har investert i utviklingen av den.

Formidlingen er noe helt annet. Den samme natur som gir e-boka dens totale tilgjengelighet, gir den også i utgangspunktet en form for usynlighet; på samme tid som den eksisterer overalt, samtidig, har den ingen eksistens inntil den blir formidlet og/eller brukt. E-boka *er*, kan man si, Schrödingers katt. Dette betyr at e-boka setter andre krav til formidling enn papirboka, som er synlig både i bokhandel og bibliotek selv om den ikke nødvendigvis blir lest.

Den rene e-boka forlanger mer *aktivitet* fra alle ledd i verdikjeden for å bli synlig. Forlag må formidle den på en annen måte eller i en annen grad til salgsleddet, salgsleddet på en annen måte eller i en annen grad til leseren. Det samme gjelder i biblioteksektoren. I det øyeblikk en tittel kommer ut uten papirbokas taktilitet og synlighet som støtte, forsvinner den, om ikke *avtrykket* av den - anmeldelser, omtaler, utdrag, overskrifter, et (helt fiktivt) «omslagsdesign» - gjør den synlig.

I det øyeblikk e-bøkene blir en betydningsfull størrelse i markedet - fra 15-20 % av eksemplaramsetningen og oppover - vil både bokhandel og bibliotek begynne å endre karakter. Det fysiske rommet vil ikke lenger behøve å være så stort. Til gjengjeld vil den digitale tilstedeværelsen måtte bli større, og både grad og art av formidling vil måtte endre seg og bli forsterket. Der man i dag ser flere hundretalls bokomslag idet man går inn i en bokhandel eller et bibliotek, ser man kanskje bare fire, åtte eller tolv idet man går inn på en nettside. I bibliotekene er antallet også forbløffende ofte null; man informerer om biblioteket, ikke bøker.

Hvordan den fysiske bokhandelen i sin alminnelighet vil se ut i den langsiktige digitale fremtiden, er vanskelig å si. Ettersom den er så nært knyttet til papirhandelen, vil den neppe forsvinne i overskuelig fremtid, men at den er det leddet i bøkens verdikjede som vil gjennomgå de største, og antagelig problematiske endringene, er det liten tvil om. Akkurat nå søker den delen av bokbransjen som er involvert i bokhandelen - forlagseide eller uavhengige - å utvide papirbøkens utsalgspunkter til dagligvarehandel, kiosker etc., for en mer eller mindre kortsiktig «melking» av papirbokas siste livsfase og de inntjeningsmuligheter som ligger der, men i det lange perspektivet er denne strategien anagelig dømt til å falle.

I det kortsiktige perspektivet sannsynliggjør markedslogikken at man vil fokusere mer og mer og på bestselgere der det lønner seg, opprettholde et breddeutvalg bare stedvis, og kanskje supplere med spesialisering der det er

formålstjenlig. Forskjellen mellom en bokhandel som ligger i et kjøpesenter, en som ligger sentrumsnært og tiltrekker seg et stort og allsidig publikum, og en som ligger på et akademisk campus, vil bli større. I denne mellomperioden vil fokuset på bestselgere bli større; tempoet avhenger av utviklingen i e-bokmarkedet på den ene hånd, og det offentlige engasjementet (og mulighetene) for å støtte formidling av bredden på den annen.

Det samme gjelder nettbokhandelen, som etter hvert, og antagelig ganske raskt, vil bli primær i formidlingen av e-bøker. Med lavere utsalgspriser, lavere profittmarginer, og et i hvert fall ikke bratt stigende kundegrunnlag, vil også nettbokhandelen antagelig bli så presset at de søker de kortsiktige løsningene. Den vil søke å selge «mer av det vi vet du liker» til kundene, som bokklubber og Amazon gjør i dag. Til en viss grad vil dette fremme bestselgerne - kjente forfatternavn, eller titler som får stor oppmerksomhet og begynner å «ta av» - som vil bli markedsført og formidlet tyngre. Men man vil nok også se at det dukker opp flere mindre «nisjeselgere» i nettbokhandelen, spesielt i de mindre, uavhengige.

E-boka trenger altså ikke *nødvendigvis* være et onde for smalere litteratur. I Norge handler opplagsvariasjoner om så små tall som 100-200 eksemplarer for en lyrikksamling. Men på kort og mellomlang sikt vil den neppe fremme bredden, men bestselgerne og hovedstrømmen, hva kommersiell formidling angår. Det er også grunn til å tro at markedsføring og reklame vil få større vekt. I tillegg kan e-boka fort medføre at det blir enda større fokus på *forfatteren* fremfor boka eller teksten; de forfatterne som klarer å skape seg personlig synlighet, vil få mer av oppmerksomheten.

Dermed vil det antagelig falle på det offentlige å formidle bredden. Å sørge for tilgjengelighet er ikke lenger nok; den må erstattes av aktiv formidling. En bredde som ikke formidles, og i ekstrem forstand ikke en gang er synlig, blir nokså meningsløs selv om kvaliteten opprettholdes.

Formidlingen må finne *kanaler*. I media, i sosiale medier, på internett etc. Portaler blir viktigere; det er ikke lenger døra til bibliotekets eller bokhandelens rom som fører leseren til boka, men digitale dører inn til det virtuelle rom. Her vil biblioteket spille en nøkkelrolle. For det første trenger det å utvikle seg selv som et digitalt rom som brukerne kan oppsøke hjemmefra. For det andre må det snarest ta sine gryende tanker om å være en arena på alvor. Fritt Ords suksess med «Litteraturhuset» i Oslo har virket forførende på mindre byer, som forsøker å kopiere suksessen, uten tanke på hverken at Oslo er Norges eneste storby, eller at «Litteraturhuset» har kommet til å handle om mye mer enn litteratur. Biblioteket er det naturlige litteraturhuset de fleste steder i Norge, hva levende

og dynamisk formidling angår. E-boka vil fremtvinge og fremskynde arena-
tankegangen.

III. E-BOKA: STATUS 2010

Avslutningen på 2009, etter at den opprinnelige rapporten ble fremlagt, og 2010 har vært en begivenhetsrik tid i det norske e-bok-markedet, til tross for at det først var i november 2010 at det ble lansert en norsk e-boksatsing med noen bredde. I første rekke er det ytre parametere som har gjort at perioden kan kalles begivenhetsrik.

III.1. Rammevilkår

Innledningsvis er det grunn til å minne om at det norske litterære systemet hviler på fire hjørnesteiner av offentlig engasjement og tilrettelegging: Momsfritak på bøker, aksept for den grad av samhandlingsprinsipper i bokbransjen som ligger i Bokavtalen, hvor en fastprisperiode er et vesentlig element og derfor unntas fra konkurranselovgivningen, innkjøpsordningene for norsk litteratur til bibliotekene, samt tilskuddsordninger som stipend, bibliotekvederlag osv. Det er ingen tvil om at den norske litteraturen har høy kvalitet og stor bredde, sett i et internasjonalt perspektiv, og det er rimelig grunn til å anta at de offentlige rammevilkårene har spilt en viktig, for ikke å si helt utløsende rolle i dette. Denne rollen er nå imidlertid under debatt.

Den fundamentale forutsetningen for disse hjørnesteinene har vært erkjennelsen av at Norge er et lite land, og norsk et lite språk, og at det å opprettholde både en nasjonal litteraturproduksjon, både innenfor skjønn- og kulturutgivelser og faglitterære utgivelser, er en forutsetning for norsk kulturidentitet og virkelighetsforståelse.

Når det gjelder faglitteraturen - såvel den allmenne som den mer pensumorienterte - handler det også om tilegnelse av kunnskap. I en undersøkelse gjort på skandinaviske leger¹ viser det seg at de fikk med seg «25 % mindre informasjon når de leste engelsk». Dette samsvarer med senere undersøkelser gjort i videregående skole². Å opprettholde norsk som et aktivt fagspråk handler altså om å opprettholde, eller helst øke, standarden på kunnskapsnasjonen Norge.

Språkmeldingen «Mål og mening» - Stortingsmelding 35, 2007-2008 - sier:

¹ Tidsskrift for den norske lægeforening nr. 17, 2002, her fra: http://www.tidsskriftet.no/?seks_id=565807

² Glenn Ole Hellekjær: The Acid Test: Does Upper Secondary EFL Instruction Effectively Prepare Norwegian Students for the Reading of English Textbooks at Colleges and Universities?, UiO, udatert

«Som dei fleste andre nasjonalspråk er også norsk språk i ein pressa situasjon. Globalisering og internasjonalisering krev at det i stadig fleire samanhengar er nødvendig å kommunisera på engelsk, og det moderne mediesamfunnet gjer at vi i stadig sterkare grad blir eksponerte for engelskspråklege kulturimpulsar.

Norsk språk har ikkje lenger ein like sjølvsgd posisjon og status i det norske samfunnet som tidlegare.»

Ankomsten av e-boka har på en helt ny måte aktualisert hvor lite og åpent det norske språksamfunnet har blitt. Google Books, Amazon Kindle, Apple og andre store teknologi- og mediegi-ganter er plutselig helt andre størrelser og aktører i det norske språk- og litteraturlandskapet enn f.eks. den tidligere importen av engelskspråklig litteratur i allmennt markedet representerte. Spørsmålet om disse aktørene deler den grunnleggende norske kultur- og språkpolitikken med norske aktører, og vil ta de samme hensyn til kvalitet og bredde i distribusjon og formidling, er umulig å besvare i forkant, men det er all grunn til å være reservert.

Med mindre man derfor *ønsker* å gjennomføre eksperimenter som kan ha utilsiktede konsekvenser for norsk språk- og litteraturpolitikk, kreves fortsatt offentlig engasjement og tilrettelegging for en egenprodusert litteratur av betydning. I så måte er det samsvar mellom intensjonene i innkjøpsordningene og de intensjonene som har medført hele det offentlige engasjementet.

Moms

Den største begivenheten - og antagelig overraskelsen - innenfor e-bok-verdenen i løpet av det siste året var regjeringens/Finansdepartementets veivalg i forhold til spørsmålet om moms på e-bøker, da man falt ned på å følge EU i å definere e-bøker som «tjeneste» og ikke bok, og stå ved 25 % moms på e-bøker (i praksis innført i 2002), samtidig som man fra 1.7.2011 vil innføre moms også på importerte e-bøker, uansett språk. Avgjørelsen bidro utvilsomt til at en større norsk e-boklansering ble utsatt.

Det foreligger ingen tvangssituasjon for regjeringen i dette spørsmålet i fht. EU; som EØS-nasjon er Norge ikke nødt til å følge det EU-direktivet som regulerer bokmomsen, uansett hvilken plattform bøkene befinner seg på. Heller ikke er det grunn til å tro at e-bøkene umiddelbart vil få så stort marked at det er snakk om de store summene i statsbudsjettet. På lang sikt er det heller ikke grunn til å tro at e-boksalget vil øke i så stor grad at det utgjør en større inntektskilde for staten enn dagens papirbokmarked; selv om *eksemplarvolumet* skulle øke - noe

som i beste fall er en spekulativ antagelse - vil den lavere utsalgsprisen trekke i motsatt retning.

Det har også blitt reist tvil om hvor vanntett statens innkreving av moms på importerte e-bøker kan bli. I tillegg medfører en slik innkreving at bøker blir unntatt fra tollsats-systemet, ettersom de stort sett vil ligge under tollgrensen på 200 kr, og dermed vil bli beskattet hardere enn mange andre varer.

Regjeringens standpunkt er altså et uttrykk for en *vilje* til å gå fra moms fritaket på lang sikt, og dermed fjerne en av hjørnesteinene for norsk litteratur. Hvilken analyse som ligger bak denne viljen, er uklar. Det har vært fremsatt synspunkter på forholdet mellom bestselgere og «kvalitetslitteratur» fra ulikt hold, blant annet fra SV's finanspolitiske talsmann, fra den vinkelen at moms fritaket fremmer «bestselgeri» fordi det er en eksemplar- og ikke en tittelstøtte og følgelig gir mest støtte til de best selgende titlene. Det har vært sagt at man kan finne bedre måter å støtte kvalitetslitteraturen på, uten at noen indikasjoner er gitt på hvordan. Det har vært sagt at moms fritaket ikke er en «målrettet ordning». Og det har kommet frem uttalelser som tyder på at man er vred på den makten de tre store forlagene har fått over verdikjeden i bokbransjen. Men noe helhetlig, systematisk argument for å rokke ved en støtteordning som må antas overveiende å ha hatt en positiv effekt, er ikke fremført.

Om det foreligger et sterkt nok ønske om endring ved å fjerne moms fritaket for bøker og bruke midlene annerledes, med utgangspunkt i et regnestykke hvor staten ikke øker inntektssiden, er det ganske enorme summer det er snakk om; avhengig av hvordan man regner handler det om fra godt over en milliard og oppover. Spørsmålet om hvordan dette skal fordeles og administreres mer målrettet, og spesielt om man ønsker å bevare prinsippene om kvalitet, bredde og tilgjengelighet/formidling, vil være et langt lerret å bleke.

Flere spekulerer på om regjeringens langsiktige strategi er å erstatte forskjellige momsregimer i kultursektoren med en flat, lav kultur moms (og av noe usikre årsaker er tallet som nevnes oftest 8 %). Sett fra Finansdepartementets side vil det utvilsomt være en fordel å administrere et slikt regime fremfor et fragmentert system. For *enkelt kunstuttrykk* og/eller enkeltprosjekter som i sin natur er multimediale kan det også ha visse fordeler i forhold til delt sats, da det vil utløse en lavere moms enn delt sats gjør; den vil alltid følge høyeste sats. En slik endring vil være en lovsak, og trenge den saksgangen og tidkrevende behandlingen en lovsak medfører.

I tillegg er spørsmålet om moms på bøker/e-bøker langt fra avgjort innen EU. Flere land - Spania, Frankrike, Tyskland blant dem - har på forskjellige tidspunkter opponert mot EU om dette, og EU-kommisjonen er selv klar over at

momsforskjellen av mange årsaker er et problem. I en nylig utkommet grønnbok¹ problematiseres diskrimineringen av digitale kultur- og medieprodukter fremfor fysiske. Publiseringen av grønnboken markerte også åpningen av en høring om fremtiden for moms i Europa. Det er altså god grunn til anta at det vil komme en utvikling i EU som også vil få konsekvenser for Norge.

I tillegg har Kulturministeren bebudet at hennes departements definitive posisjon - og dermed regjeringens som sådan - ikke vil foreligge før man har bearbeidet Medieutvalgets innstilling om moms på nyhetsmedia i elektronisk form. Dette utvalget avla rapport i desember 2010, men konkluderte ikke: Det delte seg på midten, mellom de som ønsker 8 % moms på både papiraviser og digitale media og de som ønsker nullmoms på papirutgaver og 8 % moms på digitale. Man fikk dermed langt fra noe entydig svar, og ingen direkte overføringsverdi til bokbransjen. Utvalget var i tillegg spesifikt ekskludert fra å diskutere bokmomsen. Likevel har politikerne valgt å skulle se dette i sammenheng. Det gjenstår dermed å se hva regjeringen som sådan - ikke bare de enkelte departementer som har ansvaret for forskjellige deler av kulturpolitikken - vil falle ned på.

Momsspørsmålet er altså neppe 100 % avgjort. Innføringen av nye støtteordninger og/eller revisjonen av eksisterende vil med fordel kunne vente til dette spørsmålet er mer avklart, blant annet fordi moms utvilsomt påvirker utsalgsprisen på e-bøker, og dermed royaltygrunnlaget det skal forhandles om mellom forleggere og forfattere, noe som igjen vil påvirke innretningen av både en revidert innkjøpsordning og eventuelt nye støtteordninger.

Bokavtalen/fastpris

Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet sendte høsten 2010 «Forskrift om endringer i forskrift om unntak fra konkurranselovens § 10 for samarbeid ved omsetning av bøker» ut på høring, bl.a. med henblikk på å bringe fastprisen på lærebøker for høyere utdanning og fagbøker til opphør fra årsskiftet 2010/11. Etter at høringssvarene er mottatt har man imidlertid besluttet å utsette prosessen; studentorganisasjonenes høringssvar er gitt spesiell tyngde i vurderingen. I pressemeldingen skriver departementet at «Regjeringen forlenger unntakene fra konkurranseloven for skjønnlitteratur, sakprosa og fag- og lærebøker for høyere utdanning med henholdsvis fire og to år.»²

¹ European Commission Green Paper: On the future of VAT, 1.12.10. [http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/consultations/tax/future_vat/com\(2010\)695_en.pdf](http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/consultations/tax/future_vat/com(2010)695_en.pdf)

² <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/pressemelder/pressemeldinger/2010/fortsatt-fastepriiser.html?id=629341>

I høringsbrevet er det imidlertid konstatert at det generelle unntaket fra konkurranseloven ikke vil bli forlenget hvis det ikke ”kan godtgjøres at avtalen gir den ønskede litteraturpolitiske gevinst...”. I første avsnitt på samme side er imidlertid effekten av dagens avtale gitt en positiv vurdering, til tross for at grunnlaget kan være usikkert. Den eneste evalueringen som er gjort av eksisterende bokavtale ble lagt frem av Telemarksforskning i mai 2009. Denne tok ikke opp alle bokgrupper, og konkluderte heller på ingen måte entydig med at Bokavtalen og fastprisen er en mislykket eller feilslått ordning. Det skal her også nevnes at rammevilkårene ikke har medført at kulturutgivelser er blitt dyrere de siste 25 årene; de følger konsumprisutviklingen 1985-2009 ganske nært.

Også i dette spørsmålet ser man altså at regjeringen utviser en vilje til eksperimentering og/eller endring som i og for seg ikke er begrunnet i spesifikke forhold, og som - dersom det blir gjennomført - fort kan få konsekvenser for andre støtteordninger som innkjøpsordningene, eller virke utløsende for et behov for nye.

Forbrukerpolitikk

I løpet av det siste halvannet året har Forbrukerrådet engasjert seg enda sterkere og tydeligere i e-bokspørsmålet. De har lenge arbeidet mot løsninger for nedlasting av musikk som binder kunden til én leverandør og én type avspiller, utløst i første rekke av Apples iTunes, og videreførte dette engasjementet til Amazons Kindle, da denne var en nokså identisk proprietær løsning.

Dette engasjementet har, sammen med ny teknologi (se nedenfor), virket forløsende for debatten, og etter all sannsynlighet lagt kraftige føringer for utviklingen videre. På det tidspunktet da det kom sterkest til uttrykk var det et helt annet fokus - også fra forskjellige forlag - på forretningsmodeller med en intensjon om å selge e-bøker bare til spesifikke lesebrett. I USA har flere bokhandlerekjeder utviklet egne lesebrett for å låse kunden inne i proprietære løsninger. Med stor sannsynlighet - ikke minst utløst av at Amazon åpnet sin e-bokhandel for andre lesebrett enn Kindle - har nok tiden gått fra slike modeller.

Det er forøvrig interessant å observere at publikum ikke reagerer spesielt negativt på den type kopisperrer og rettighetsadministrasjon som Apples iBooks eller Amazons plattformuavhengige Kindle-løsning innebærer, og som Bokdatabasen vil benytte seg av (se nedenfor).

Fildeling og åndsverk

Fildeling - enten lovlig eller ulovlig - er ett av de store, uvisse punktene som gjenstår å se konsekvensene av. Åndsverkloven er p.t. under revisjon, og et forslag til lovendring forventes fremlagt høsten 2011, men det er fra regjeringens siden bebudet en forsiktig revisjon.

Samtidig er det vokst frem - ennå ikke så synlig i Norge som i andre land, inkludert Sverige, hvor «Piratpartiet» har fått reell innflytelse - en hel politisk bevegelse rundt noe som oppfattes som en rett til gratis kopiering av alt tilgjengelig digitalt materiale. Man er ikke per se mot opphavsrett, men mot økonomisk godtgjørelse for den.

Dette er en langt større ideologisk debatt enn det er plass til å gå inn i her. Det må imidlertid påpekes at mye av den er unyansert i forhold til vidt forskjellige kunstnergrupper, utvilsomt siden det er musikk-kopiering som i størst grad har vært i fokus for den. Svært mange av debattantene som støtter fri kopiering peker på at kunstnerinntekter som forsvinner med fri kopiering kan erstattes med inntekter fra konserter og opptredener. Dette kan nok til en viss grad stemme for enkelte kunstnergrupper, som populærmusikkartister, men gjelder neppe f.eks. samtidskomponister eller forfattere.

Debatten inneholder imidlertid ett viktig element: Det praktisk gjennomførbare i å regulere piratvirksomhet. Om man forutsetter en drastisk økning i piratkopiering av e-bøker, bør det utløse økning i etterforskningsvirksomheten og graden av rettsforfølgelse. I øyeblikket er dette ikke prioriterte oppgaver i rettsvesenet.

Kampen omkring personvernspørsmålet knyttet til registrering av IP-adresser og EU's datalagringsdirektiv er heller ikke over; i Norge har det blant annet dannet seg en skarp ordfront mellom rettighetshaveraksjonen «Dele, ikke stjele», som i en viss utstrekning støtter registrering og lagring, og «Elektronisk forpost Norge» (EFN), en organisasjon som støtter gratis kulturkopiering i en digital allmenning¹.

Spørsmålet på kort og mellomlang sikt er selvsagt hva som vil skje når e-boka slippes ut på det norske markedet i større omfang. Ettersom man i øyeblikket hverken har avklarte politiske og juridiske forhold og heller ikke vilje til omfangsrik håndhevelse av dagens lovverk *kan* skadevirkningene av piratkopiering bli både omfattende og svært smertefulle for individuelle forfattere. Det er ingen tvil, hvis man ser på erfaringene så langt, om at det er

¹ Debatten avspeiles på deres respektive nettsteder: <http://www.deleikkestjele.no/> og <http://www.efn.no/>

de best selgende titlene som piratkopieres mest, men smalere titler kan fort bli proporsjonalt mer skadelidende om omfanget brer seg. Man kan bare skjele til hvor lite artistene får ut av en helt lovlig tjeneste som Spotify, og hvor liten brukernes betalingsvilje er - mindre enn 5 % er betalende brukere; de øvrige velger den betalingsfrie, reklamefinansierte varianten - for å få en anelse.

Dette er et *potensielt* problem - idag kan ingen vite hvor stort det vil bli - som Kulturrådet og det offentlige forøvrig bør ha i mente når man vurderer støtteordningene i sin helhet.

III.2. Teknologisk og økonomisk utvikling

Det kan av flere årsaker være et gode at den norske e-boka ikke kom for fullt våren 2010, som mange hadde trodd og planlagt. En del teknologiske forutsetninger, og forutsetninger i krysningspunktet teknologi/forretningsmodell har gjennomgått store endringer. Man kan med en viss berettigelse påstå at det er IT- og forbrukerelektronikkselskaper som er de fremste pådriverne i bokbransjen nå.

Filformater og programvare

Mens det bare for et år siden ennå foregikk en diskusjon om hvilket filformat som er ideelt for e-boka, er det ikke lenger tvil om at ePub-formatet har blitt industristandard. Også markedsledende Amazon, som har benyttet seg av og ennå benytter seg av et konkurrerende format for sitt Kindle-lesebrett, har signalisert at de vil bevege seg over mot ePub. ePub har da også i løpet av året kommet i en ny og kraftig forbedret versjon, 3.0, som i langt større grad støtter bruk av multimedia; video, lyd, kraftig grafikk.

Samtidig har også formatteringspråket HTML kommet i ny og forbedret versjon, 5.0; det samme har stilkoden CSS (nå 3.0). Uten å gå i detalj innebærer dette at brukerne av e-bøker kan få et produkt som er mer stilrent, som oppfører seg mer identisk på forskjellige leseplattformer, som er mer beriket med andre medier enn tekst og enkel illustrasjon, og som på alle måter, også fra leverandørsynspunkt, er mer brukervennlig.

At denne standardiseringskampen er avgjort - den kan best sammenlignes med kampen om VHS og Beta innen video - er et gode for de som skal investere i digitaliserte bøker, da usikkerheten om investeringenes fremtidige relevans er sterkt redusert.

Leseplattformene

På dette feltet står vi midt i en rask evolusjonær utvikling som ofte, men feilaktig, kalles en revolusjon. For et år siden snakket man om Kindle, Sony Reader og en rekke andre mer eller mindre identiske, *dedikerte* lesebrett som oftest ikke hadde stort annet formål enn e-boklesing (noen kunne håndtere aviser og magasiner også). Erfaringene fra pilotprosjektet ved Buskerud Fylkesbibliotek har vist at disse dedikerte lesebrettene har både tekniske barnesykdommer og svakheter ved brukervennligheten, i tillegg til at de ikke har større multimedial funksjonalitet. Men de har også fordeler, som batterilevetid, skjermbelysning og lett vekt.

Alle hadde imidlertid en følelse av at Apples lenge lovede iPad ville endre dette bildet, og det har da også skjedd; vi fikk et produkt som ennå ikke har fått sitt endelige navn - det kalles tablet av noen, multimediebrett, «surfebrett» og, i Norge, bare «padde». Det gikk bare måneder før det begynte å komme konkurrenter, dog i nokså forskjellige utgaver, på banen; i Norge er Samsung Galaxy introdusert med sterk støtte fra Telenor og Elkjøp. Men her kan vi regne med at utviklingen vil fortsette nokså raskt, og at det vi ser nå er like førstegenerasjons, og dermed raskt like avlegs, som mobiltelefoner fra åttitallet.

Likevel har disse produktene endret en viktig forutsetning: Proprietære løsninger, hvor man knytter e-boka til en spesifikk leseplattform, er utdaterte. Mobiltelefonutviklingen understøtter dette; dagens mobiltelefoner med stor skjerm og ekstremt god gjengivelse er fullt brukbare leseplattformer. Brukerkravet nå er utvilsomt at man må ha anledning til å flytte bøkene *med* metadata - egne notater, bokmerker, kildereferanser etc. - fra dedikert lesebrett til multimediebrett, fra en Windowsbasert laptop til en Linuxbasert PC, fra en Androidbasert mobiltelefon til en TV. Og fortrinnsvis - noe som etter hvert vil bli ytterligere et krav - uten å måtte laste ned og installere mye tilleggsprogramvare.

I tillegg har multimediebrettene introdusert oss for bok-appen. I Norge har vi eksempelvis fått lommeopplærere, en soppguide og en barneboktittel av Tor Åge Bringsværd som enkelt-apper. Dette er en annen måte å tenke e-bøker og forretningsmodeller på. Også her er det åpenbart at man forventer et generelt brukerkrav om at de skal være tilgjengelige på forskjellige plattformer, selv om noen utvilsomt vil bli utviklet for bare de største; i så måte er den beste sammenligningen med dataspillverdenen. Det vil altså, om ikke annet enn gjennom disse, snike seg inn det man kan kalle semiproprietære løsninger, som utvilsomt vil bli forsøkt utnyttet av de store teknologi/medieselskapene som Apple og Google.

I fht. støtteordninger:

For Kulturrådet og fremtidige støtteordninger er dette interessant på flere måter. For det første må vi forvente at bestselgerne vil få enda større fokus både fra forlagssiden og i media enn i dag; kostnadene ved å utvikle berikede e-bøker og ikke minst apps er såpass store at de neppe vil bli fremstilt for samtlige plattformer parallelt, og det er utvilsomt bestselgerne som vil nå bredest ut. Dette berører både breddeprinsippet og tilgjengelighets/formidlingssiden, og styrker behovet for å ivareta disse.

For det andre vil proprietære løsninger av alle slag virke mot disse to prinsippene, og det vil derfor også av den grunn være et behov for å utvikle støtteordninger som i størst mulig grad forutsetter plattformuavhengighet.

For det tredje vil noe vi kan kalle «digital litteratur» - e-bøker hvor teksten er den sentrale ingrediensen, men hvor berikelsesgraden er så stor at den er fullt integrert i teksten, og ikke bare et tillegg til den, og hvor boka *ikke kan* utgis på papir - øke i omfang. Det må altså forsøkes utviklet støtteordninger for det som er litterært verdifullt av dette.

Digitaliseringskostnader

Å produsere e-bøker er ikke gratis. I hovedsak skjer det på to måter, enten ved at man gjør en tekstbehandlingsfil (Word, f.eks.) om til et filformat (ePub, f.eks.) som kan leses på én eller flere plattformer, eller ved at man begynner prosessen med å skanne en papirbok eller et manus med et ordgjenkjenningsprogram. Deretter skal denne grunnlagsfilen gjennom flere prosesser som avhenger av hvordan den skal brukes; filen skal berikes på forskjellige måter, bibliotekfiler må tilføres et særskilt sett metadata, etc.

For et år siden var kostnaden ved prosessen noe av en ukjent faktor; noen snakket om 500 kroner for en glattsatsbok av type roman, andre snakket om 8.000. Det hele hadde preg av rene gjetninger. Ennå finnes det ingen definitiv pris, ikke en gang et akseptabelt leie med gulv og tak, om man spør et utvalg av forlag, men her kan man regne med at forlagene holder noen kort ganske tett inntil brystet.

Etter en gjennomsnittsvurdering fremkommer et tall på 3,- til 5,- kroner pr. side for en glattsatsbok helt uten berikelse. Dette forutsetter imidlertid at et konsekvent stilet Word-manus er grunnlaget (noe de færreste forfattere produserer) og at forlagets grunnlagsarbeid før det overføres til den leverandøren som skal produsere ePub-filen er prikkfritt. Selv da er anslaget

problematisk fordi det er avhengig av leverandørens vilje til å konkurrere på pris (noe som igjen henger sammen med global geografisk plassering), og det gir ingen garanti for at den grunnleggende HTML-koden eller den endelige ePub-filen som fremkommer er perfekt. Svært mange allerede utgitte e-bøker lider av dårlig kode, og man må forvente at et stort antall må kodes påny i løpet av få år¹. Prisen øker naturligvis om man skanner inn papirbøker, en prosess som forlanger betydelig manuelt etterarbeid med korrekturlesing og annen tilrettelegging.

I fht. støtteordninger:

Det ligger flere tankekors her. For det første må man forvente, i hvert fall i en overgangsperiode, at e-bok-kalkyler fra forskjellige forlag kan være nokså varierende. Hvis man opprettholder tankegangen om at det er forfatterens og forlagsredaksjonens innsats som skal støttes, må man derfor i større grad inn i forlagenes kalkyler for å identifisere hva den redaksjonelle kostnaden egentlig er, ettersom utsalgsprisen på en e-bok kan komme til å gjenspeile mer ulike kostnadsmodeller enn utsalgsprisen på en papirbok. Den arkprisen dagens innkjøpsordning er basert på, kan ikke overføres f.eks. til en «tegnpris» eller en «filstørrelsespris», da dette vil favorisere den ordrike prosaen fremfor lyrikken, som kan ha like stor grad av redaksjonelle kostnader som en tykk roman. En større grad av kalkyletransparens vil antagelig være en forutsetning for fremtidige støtteordninger.

Vi må også forvente at den generelle produksjonskostnaden går ned, men at spennet øker mellom de enkle og de kompliserte produksjoner. Det kan bli vanskeligere å skille redaksjonell behandling fra design i visse tilfeller, hvor tekst og grafiske/multimediale grep integreres dypere. Her vil fremtidige støtteordninger støte på nye definisjonsbehov.

Det er også flere spørsmål som må knyttes til digitalisering av litteraturarven av oversatte klassikere. Opp gjennom årene har svært mye verdifull litteratur av varig verdi blitt oversatt; det meste er i dag bare tilgjengelig antikvarisk og i bibliotekene. Ettersom Kulturrådet har ansvar også for den oversatte litteraturen, er det naturlig å se på hvilke digitaliseringsprogrammer man kan iverksette for å sikre at både ny og klassisk oversatt litteratur blir tilgjengelig digitalt.

¹ Joe Clark: Web Standards for E-books, 9.3.10, <http://www.alistapart.com/articles/ebookstandards/>

III.3. Avtaleverket

De skjønnlitterære forfatterne og forleggerne inngikk i løpet av året en midlertidig avtale om backlist, med en varighet på bare to år. I avtalen blir forfatterne sikret en royalty som sikrer dem omtrent det samme kronebeløpet som for paperbackutgivelser. Det ble på det tidspunkt også sagt fra forleggerne at det samme prinsippet - at forfatterne ikke skulle tape på e-bokutgivelser i forhold til papir - skulle gjelde også for nye utgivelser (frontlist). Etter at regjeringen gikk inn for moms på e-bøker har forleggerne imidlertid trukket seg på dette punktet, med det argument at også forfatterne må tåle å kompensere for momspåslaget gjennom lavere inntekter. Dette har komplisert arbeidet med å få til en avtale for frontlist. Forhandlingene pågår, men det er usikkert om man når frem til påsketider 2011, som var intensjonen. Sannsynligvis vil større deler av avtaleverket likevel falle på plass i 2011, til tross for at partene i øyeblikket står nokså langt fra hverandre.

Oversetternes situasjon er interessant: Ved forrige forhandlingsrunde kom de frem til en klausul om elektronisk utnyttelse av rettighetene som innebar 15 % av originalhonoraret, med indeksregulering. Dette var en så god avtale at forleggerne ikke kan innfri den, og man har nå inngått en midlertidig (2 år) avtale med en stige hvor originalavtalens betingelser utløses først ved 1000 solgte e-bokeksemplarer.

I fht. støtteordninger:

Gode støtteordninger må ha noenlunde stabile avtaleforhold mellom partene å bygge på, både når det gjelder tilpasning av eksisterende og utforming av eventuelt nye. Her vil royaltykompensasjon være et springende punkt, og det er mulig at nye eller reviderte støtteordninger i større grad må støtte forfattersiden enn forleggersiden enn det som ligger i innkjøpsordningene i dag.

III.4. Distribusjon og bokhandel

digitalbok.no

CappelenDamm relanserte i oktober sin e-bokhandel digitalbok.no med et større utvalg av norske boktitler. De har ikke egentlig avklart rettighetssiden med forfatterne, bare sagt at de vil akseptere det forhandlingsresultatet forfatter- og forleggerforeningene kommer frem til etter hvert. Det mest interessante er at de valgte å legge e-bokprisen for nyere titler til ca. 250,- kroner, og at de bare er villige til å gi bokhandlerleddet 20 % rabatt, til tross for

at en rabatt på 30 % internasjonalt har festet seg, ettersom både Apple og Amazon har lagt seg på dette nivået i USA. Hva som er et fremtidig og permanent realistisk rabattnivå til bokhandel på e-bøker er imidlertid fortsatt gjenstand for stor debatt. Det samme gjelder utsalgsprisen, og det gjenstår å se hvordan kundene responderer på CappelenDamm's eksperiment.

Bokdatabasen

Bokdatabasen har brukt ventetiden før en bred lansering til å gå inn i en ny tankegang omkring eierskap og kundetilfredsstillelse ved å lansere tanken om «Bokskyen» - en applikasjon som medfører at kundene laster alle sin bokkjøp og/eller boklån inn i én og samme «bokhylle» uten hensyntaken til hvor de kommer fra (forlag, bokhandel, nettbokhandel eller for den saks skyld bibliotek). Fra denne kan de administrere alle sine kjøp og lån over flere plattformer og maskiner. Skulle de bytte maskin eller operativsystem, miste lesebrettet osv., kan de fritt laste boka ned igjen, med brukertilførte data som notater, uthevninger o.l. intakt. Filen lastes ikke i sin helhet ned til noen enkelt maskin, men befinner seg på server som vedlikeholdes av Bokdatabasen. Løsningen ligner Amazons plattformuavhengige Kindle-løsning eller Google Editions.

Dette er uten tvil et gode for kundene: Arbeids- og plassbesparende, og med langt bedre kontroll over både eierskapsfølelsen og brukeropplevelsen. Selv om disse bøkene vil være utstyrt med både kopisperrer og andre rettighetsadministrasjonsdata, vil disse ikke oppleves som plagsomme.

Bokdatabasen og Bokskyen er klar til å tas i bruk, men det er forlagene og salgsløstet (i første rekke bokhandelen) som velger tidspunkt.

Bokhandelen

I bokhandelen holder man kortene nokså tett til brystet, hva e-boksatsing angår. Det har skjedd en del endringer i eierskapsforhold i løpet av året, og det er ingen tvil om at alle posisjonerer seg for en ny fremtid, men alt tyder på at man innstiller seg på en lang overgangsfase med bare gradvis nedgang i papirboksaltet. Foreløpig er det ingen som har investert stort i print-on-demand-løsninger, som man kanskje kunne ha ventet etter at Bokhandlerforeningens e-bok-rapport la stor vekt på fremtidsmulighetene for dette. Interessant nok har også bokhandlersiden akseptert tankegangen bak «Bokskyen,» til tross for at den reduserer mulighetene for proprietære løsninger, merkevarebygging etc. Bokhandelens strategi overfor e-bokutfordringen er rett og slett ikke tydelig, men dette gjelder ikke bare i Norge.

III.5. Biblioteket

Biblioteket har blitt et springende punkt i e-bok-spørsmålet. På forfatter- og forlagssiden er man bekymret for at økt tilgjengelighet, lovlig privatkopiering og eventuelt piratkopiering av bibliotekseksemplarer kan få sterke konsekvenser for salg og dermed inntekter. I tillegg vil salget til bibliotekene gå ned på grunn av at eksemplarer av populære titler ikke lenger trenger å bli erstattet pga. slitasje, skader og tap. Forretningsmodeller hvor innkjøp av e-bøker først skjer ved forespørsler fra lånere kan lett skape økt fokus på bestselgerne, til fortrenghet for de smalere titlene. Biblioteket har også mulighet til, ved utlånsbegrensninger, å inkludere en kjøpsmulighet i sine systemer, og dermed etablere seg som en bokhandel. I tilfelle vil det ikke være utenkelig at de skulle ønske seg en form for provisjon. I USA leker enkelte statsbiblioteksjefer med tanker om å etablere eget forlag og utvikle en arena for forfatteropptredener spesielt for egne forfattere.¹

Enkeltavdelinger har i årevis klaget over at de mottar for mange titler fra innkjøpsordningene som aldri blir lånt ut. E-boka utløser spørsmålet om hva Nasjonalt lånekort egentlig skal brukes til; de 1000 eksemplarene i f.eks. voksenordningen trenger ikke lenger fordeles på avdelinger, med mindre man legger inn avtalebegrensninger, men kan lånes ut der behovet er til stede. Dette kan også gå ut over salget av smalere titler, som ofte kan ha et geografisk avgrenset marked. Spørsmålet om biblioteket er nasjonalt, regionalt eller lokalt blir forsterket av e-boka.

Det har også i visse kretser i biblioteksektoren vokst frem noe som nærmest må betegnes som forlagsfiendskap. Den fremstående bibliotekbloggeren Thomas Brevik skriver i et innlegg på Bok og Biblioteks nettsider²: «Jeg mener altså at vi i bibliotekene også kan foreta en "bypass" og hoppe over forlagene. Det er mange talenter som ikke når fram i den flaskehalsen forlagene er. Disse har idag mange muligheter til å skrive og publisere likevel, men mangler en kanal å nå leserne gjennom. Biblioteket kan være denne kanalen.» Han er ikke alene om å ha slike oppfatninger.

Alt dette peker mot at biblioteket nærmer seg markedet på forskjellige måter, og vil være en helt annen type aktør i tiden som kommer. Kulturrådets nære samarbeid med biblioteksektoren, og innkjøpsordningenes avhengighet av denne, vil uten tvil bli berørt, og kreve mer dialog og felles løsninger fremover.

¹ COSLA: eBook Feasability Study for Public Libraries, PinpointLogic, 30.6.10

² http://www.bokogbibliotek.no/index.php?option=com_content&view=article&id=1467:ebokene-kommer-hva-gjor-vi&catid=1:aktuelt

Buskerud fylkesbibliotek

Dette prosjektet, utviklet ved Drammensbiblioteket, er det som har kommet lengst¹. Etter et års «testpilotvirksomhet» lanserte man i oktober et bredere prosjekt, som antagelig må kalles det egentlige pilotprosjektet, i samarbeid med CappelenDamm/digitalbok.no. Det er den første måneden lånt ut 600 e-bøker. Prosjektet skal evalueres i mai.

Biblioteket oppnådde ikke de betingelsene de ønsket for sin forretningsmodell, men måtte nøye seg med betingelser som etter hvert har blitt noe av en internasjonal standard, og som ligner en analog modell: Biblioteket kjøper inn et antall lisenser av hver tittel, låner ut til en låner av gangen, og opererer dermed med ventelister når samtlige lisenser er utlånt.

En annen modell - kanskje nærmere den biblioteket ønsket seg - er en hvor biblioteket betaler pr. utlån, og hvor kjøp av rettighet utløses først idet det lånes ut et eksemplar. For biblioteket gir dette bedre utnyttelse av de begrensede midler som finnes i det lokale mediebudsjettet, og det forhindrer ventelister. Fra rettighetshavernes side er det imidlertid mer problematisk. For det første øker modellen, som altså innebærer et helt ubegrenset utlån av eksemplarer, faren for at salget av e-bøker synker, og for det andre - og kanskje viktigst sett fra Kulturrådets side - vil den øke salget av bestselgertitler til biblioteket, og presumptivt være til skade for bredden, med mindre det innføres noen begrensninger eller pålegg i modellen. Modellen er i bruk i USA, hvor den tilbys av det amerikanske OverDrive, men støttes bare av et lite antall forlag, i hovedsak for akademiske titler.

Prosjektet vurderer for tiden kombinasjonsmodeller. Her bør Kulturrådet være med som deltaker for å finne løsninger som ivaretar hensynet til kvalitet, bredde og formidling.

Et av målene til prosjektet er å utvikle en «nasjonal utlånsportal». Arbeidet med dette har kommet i bakgrunnen, ettersom fokus nødvendigvis har vært rettet mot teknologiske og rettighetsmessige løsninger. I øyeblikket kan ikke denne delen av prosjektet evalueres.

Det som imidlertid har kommet frem, er at utlån av lesebrett har sine problematiske sider for biblioteket. Kostnadene forbundet med innkjøp er en faktor, behov for opplæring og support en annen. I tillegg har biblioteket sett at

¹ Kulturrådet har hatt løpende dialog med prosjektledelsen i samarbeid med ABM-utvikling/ Nasjonalbiblioteket om selve prosjektet, og var medarrangør av og bidragsyter til konferansen «Fra trykt til utrygt» i Drammen i slutten av november 2010.

de dedikerte lesebrettene fortsatt lider av teknologiske svakheter, og av pilotbrukerne blir oppfattet som tildels nokså uhensiktsmessige, spesielt i starten. At bibliotekene låner ut lesebrett nå i begynnelsen av utviklingen er naturlig; kostnadssiden ved det begrenser antagelig i hvor stort omfang dette kan skje i fremtiden.

Deichmanske bibliotek

Ved Deichmanske bibliotek i Oslo har man startet et prosjekt som i stor grad ligner Buskerudprosjektet, men som er noe mer internt preget. Man ønsker å samle erfaringer med brukeropplevelsen av e-bøker, samtidig som man øker bibliotekansattes kompetanse og lager et opplæringsverktøy med overføringsverdi til andre bibliotek. I prosjektet ønsker man å simulere en annen utlåns/rettighetsfinansieringsmodell enn i Drammen. Bøkene vil være låst til lesebrettet, og det vil ikke bli noen portal knyttet til prosjektet.

Ryfylke

I seks av de syv Ryfylke-kommunene i Rogaland prøver man å etablere et interkommunalt samarbeid om et virtuelt bibliotek; dette handler altså i større grad om portal, formidling, og den forretningsmessige biblioteksdriften, enn om utlån av e-bøker. Prosjektet er imidlertid av stor interesse for fremtiden, ettersom sider av det utvilsomt vil ha praktisk verdi for e-bok-formidling og distribusjon fra sentrale leverandører til sammenslutninger av mindre biblioteker. På grunn av leverandørforhold og andre ytre, uforutsette problemer har fremdriften vært langsommere enn forventet, og det er ved utgangen av 2010 ikke kommet skikkelig i gang.

bokhylla.no

Bokhylla er et interessant prosjekt som på noen måter ligger litt til side for den egentlige e-boka, ettersom det benytter seg av andre teknologiske og økonomiske mekanismer enn det kommersielle markedet og folkebibliotekene, og dermed litt utenfor den horisonten som har vært betinget av Kulturrådets arbeid og innkjøpsordningenes innretning. Den fikk imidlertid større aktualitet i 2010, da iPad og andre multimediale lesebrett ga prosjektet en annen brukervennlighet og mobilitet, noe som utløste ny debatt om det.

Det er et *dypt* brukt nettsted. Det hadde ved utgangen av 2010 ca. 50.000 rettighetsbelagte titler tilgjengelig, det er rimelig godt besøkt (10-15.000 unike IP-adresser pr. måned), og hver bruker ser mange sider og bruker lang tid på nettstedet. Disse to utviklingstrekkene - brukervennlighet og bruksfrekvens - har fått forleggere og forfattere til å signalisere skepsis til at Bokhylla kan fortsette

på samme lest, ettersom kompensasjonen oppfattes som ganske lav: Nasjonalbiblioteket betaler rettighetshaverne 0,564 kroner pr. bokside som ligger ute i tjenesten, totalt 10-11 millioner kroner som skal fordeles på utgivere og opphavspersoner for hele prosjektperioden.

Nasjonalbiblioteket har nå begynt evalueringen, som skal gjennomføres i løpet av 2011. Blant annet skal det gjennomføres tre brukerundersøkelser gjennom året, noe som antagelig vil gi interessante innspill til hele e-bokdebatten.

BS Weblån

Biblioteksentralens weblån-prosjekt ble lansert høsten 2009, men manglende titteltilgang gjorde at det i praksis ikke ble igangsatt. De grovt sett samme teknologiske og politiske begivenhetene som forsinket utviklingen av Bokdatabasen¹, har også fått konsekvenser for BS Weblån. I tillegg viste det seg at løsningen for lesing av norske e-bøker på ulike plattformer var noe mer komplisert og uferdig enn forutsatt. Dette er nå under utbedring, men kan medføre at prosjektet blir noe forsinket i fht. Bokdatabasens tentative oppstart ved påsketider.

¹ s.d.

IV. E-BOKA, KULTURRÅDET OG STØTTEORDNINGENE: FORSLAG OG ANBEFALINGER

IV.1. Tidshorisonten

Til tross for at e-boka nå er på vei på en helt annen måte enn for et år siden, må man belage seg på at det ennå vil gå både to og tre år før vi ser et tydelig bilde av hvordan den vil etablere seg i det norske markedet og biblioteket. I løpet av 2011 må det *først* bli inngått en avtale om frontlist mellom forleggerne og forfatterne; *dernest* en avtale mellom rettighetshaverne (forfattere og forlag) og biblioteket, før de store, brede eksperimenterne kan iverksettes. Det må man forutsette vil komme på plass i løpet av første halvår, selv om avtalene vil være midlertidige. Dermed vil frontlist-titler antagelig ikke være i salg eller tilgjengelig for utlån i noe større omfang før 2. halvår 2011.

Vi må regne med at spørsmålet om moms vil få en tydeligere avklaring i løpet av året; den endelige ligger lenger frem i tid. Revisjonen av åndsverkloven vil bare få noen avklaring mot slutten av året. Det første året med noen grad av stabilitet i driften vil dermed ikke kunne komme før i 2012, og en *reell* vurdering av e-bokas innflytelse på markedet og i bibliotekene vil først kunne gjøres mot slutten av 2012 eller i 2013. Dette, 2 år, er det tidsrommet Kulturrådet og det offentlige som sådan har til å forberede omlegging av støtteordningene, om de skal legges om.

IV.2. Forslag til prosjekter og videre arbeid

Nåværende innkjøpsordninger

Umiddelbart vil de nåværende innkjøpsordningene ikke trenge noen gjennomgripende revisjon; det er ingen grunn til å tro at e-boka vil overta for papirboka med eksplosiv hastighet. Drøftingsutvalget for innkjøpsordningene vil kunne behandle den første fasen av en gradvis omlegging i et kortsiktig perspektiv sak for sak, og kunne komme frem til en midlertidig fordelingsnøkkel mellom rettighetshaverne av den delen av midlene som skal gå til innkjøp av e-bøker ved f.eks. å heve royaltykompensasjonen i takt med nedgangen i royaltygrunnlaget, på bekostning av forlagenes andel ut fra en beregning som støtter seg på den lavere bokhandlerrabatten som e-boka utløser. Skulle det i løpet av perioden komme ut titler kun som e-bok, vil dette ikke skille seg prinsipielt fra en voksen skjønnlitteratur-tittel der f.eks. 800 eksemplarer blir innkjøpt som papirbok og 200 som e-bok. Men Drøftingsutvalget må hele tiden være oppmerksom på mulige bivirkninger, og behandle dette etter hvert.

En komplikasjon kan oppstå hvis e-bokutviklingen utløser en liten flom av egenpubliserte titler. I dette kortsiktige perspektivet - 2011-12 - er det likevel så liten grunn til å ha en forventning om at dette vil skje at man bør tillate seg å se an utviklingen og ikke forsøke å foregripe den eller påvirke den. Det vil også være nyttig å ha en viss erfaring med konkrete tilfeller før man meisler ut en endelig ordning eller retningslinjer. I mellomtiden kan støtteverdige prosjekter behandles av Fagutvalget for litteratur under andre budsjettposter, og likevel finne plass i bibliotekene.

Her *kan* det imidlertid bli nødvendig å få på plass retningslinjer på ganske kort varsel, og Kulturrådet bør derfor allerede nå begynne å arbeide med forskjellige scenarier for hvordan en slik situasjon skal møtes: Den vil legge økt press på de tilgjengelige midlene og kreve en noe annerledes administrativ behandling og vurdering som øker både arbeidsmengden og de administrative kostnadene. På lengre sikt må vi også forvente at en slik utvikling vil skje.

Oversikt over den digitale verdikjeden

Vi må forutsette at et krav til enhver fremtidig støtteordning er at den, som dagens innkjøpsordninger, skal være rettet mot kvalitet og bredde. Vi må også forutsette at det vil være et politisk ønske om at den skal være målrettet.

Utviklingen av både Bokdatabasen og BS Weblån har vist at den digitale produksjonsflyten og kostnadene forbundet med den - altså hele den digitale verdikjeden - er noe annerledes enn ved den analoge. Man må være klar over at «rene» e-bøker ikke nødvendigvis trenger en tradisjonell forlagsstruktur i ryggen; det er fullt tenkelig at det redaksjonelle arbeidet, såvel som markedsføring, kan bli gjort andre steder enn i forlaget. En målrettet støtte til kvalitetsøkning kan dermed måtte gå til en annen instans enn det vi vanligvis tenker på som et forlag.

Det finnes ikke i øyeblikket noen fullverdig beskrivelse av den digitale verdikjeden som er offentlig tilgjengelig. Utformingen av fremtidige støtteordninger vil imidlertid være avhengig av en slik oversikt for å kunne treffe riktig. Et eksempel er at man kan komme til å ønske å støtte det redaksjonelle arbeidet i forlagene med større treffsikkerhet, for slik å kunne gi likeverdig støtte til forlag som ikke har eierskap i bokhandelen. En økt grad av samarbeid og samspill mellom den kommersielle delen av bokbransjen og biblioteksektoren vil også utløse behov for en tydelig og offentlig tilgjengelig verdikjedebeskrivelse.

Kulturrådet er den naturlige instansen for å få frem en slik oversikt, i samarbeid med andre aktører. Et slikt arbeid bør settes i gang nokså snart, da det vil være et nokså stort og tidkrevende prosjekt.

Kulturrådet og biblioteksektoren: øke dialog og samarbeid

Det er trolig at biblioteket vil spille en større rolle i formidlingen av litteratur når e-boka gjør et bredere inntog. Kulturrådets støtte til bredden *må* på ett eller annet vis knyttes til en formidlingsoppgave som muligens bare biblioteket kan påta seg. Det er derfor naturlig med et tettere samarbeid mellom biblioteket og Kulturrådet på alle nivåer: Både for å få støtteordninger som virker i forhold til *produksjon* av kvalitet og bredde, og i forhold til formidlingen av denne. Denne dialogen eller mer institusjonaliserte samarbeidet bør omfatte både utviklingen av gode biblioteksportaler for formidling, og arena-tankegangen i biblioteket, ettersom det er grunn til å tro at formidlingen av e-bøker i større grad trenger forfatterens eller andre formidleres fysiske nærvær.

Man *kan* også se for seg muligheten for at e-boka vil utløse en annen brukeradferd i biblioteket enn i markedet; at det vil være større press på den i biblioteket, f.eks. Dette vil i tilfelle legge press på en hurtigere revisjon av innkjøpsordningene, og få økonomiske konsekvenser for både forlag og forfattere. Også om dette bør Kulturrådet og biblioteket være i kontinuerlig dialog, ikke minst om å få frem fakta om dagens utnyttelse av kulturfondsutgivelsene, i forhold til de tidlige indikasjonene man får på bruken av e-bøker.

Innkjøpsordningene vil også kunne bli berørt av forskjellige forretningsmodeller i forholdet mellom biblioteket og rettighetshavere. Skulle biblioteket gå inn for f.eks. det amerikanske selskapet OverDrives «MaxAccess»-løsning - hvor en tittel selges til biblioteket én gang til en fast pris, hvorpå biblioteket står fritt i sin utnyttelse av rettigheten, vil innkjøpsordningen i sin nåværende utforming ikke kunne brukes, mens det på den annen side ikke kan være aktuelt at forfatteren spesielt, men også forlagets redaksjonelle innsats generelt, skal fratras den kompensasjonen som ligger i dagens ordning. Dette spørsmålet må Kulturrådet følge nøye, og bør være en part i.

I løpet av de neste to årene bør det også komme til en større grad av dialog mellom biblioteket og bokhandlersiden om mulighetene for at biblioteket i større grad kan påvirke markedet både på godt og vondt. Blant annet bør det komme et initiativ til et samarbeid om å analysere e-bokutlånets effekt på boksalg, lokalt og regionalt. I løpet av 2012 bør man i mye større grad *vite* om bibliotekene øker eller minsker salget; i dag har man mange antakelser om begge deler, og få indikasjoner på hva som virkelig er riktig. Selv om Kulturrådet ikke er noen part i forhold til bokhandelen, er innretningen av innkjøpsordningene slik at de påvirker den (ref. abonnementsordningene). En endring i relasjonen mellom bokhandel og bibliotek vil dermed også kunne påvirke

utformingen av fremtidige støtteordninger, og Kulturrådet bør her i det minste være en deltaker i dialogen.

Den administrative rollen er også åpenbart et tema for debatt når det kommer til spørsmålet om hvem som skal administrere en eventuelt ny formidlingsstøtte. Selv om det fra Kulturrådets side kan foreligge krav om at bredden skal formidles, kan støtten muligens administreres gjennom biblioteksektoren. En dialog om dette bør også komme i gang.

Om det kommer dithen at støtteordningene skal redefineres helt, mer enn justeres, bør Kulturrådet også holde en nær dialog med biblioteksektoren om dette.

Formidlingsprosjekter

Formidling av bredden vil være av den største betydning for e-boka, og i større og større grad etter hvert som den blir mer og mer utbredt. Så lenge Kulturrådets og andre støtteordninger holder fast ved *produksjon* av bredde, er det grunn til å tro at den også til en viss grad vil bli støttet kommersielt. Vi ser imidlertid at både medias formidling, forlagenes arbeid, og bokhandelen, spisses mot det som selger, og kan derfor ikke være altfor optimistiske på vegne av det som er av høy kvalitet, men som kan sies å være «smalt». Vi må forberede oss på at det vil bli et behov for å formidle bredden på en annen måte. Antagelig må dette skje gjennom bibliotekene, og på to måter: Utvikling av en fysisk arena for levende formidling, noe som også vil bidra til å trekke brukere til det fysiske biblioteket; og utvikling av gode portalløsninger med breddeformidling som primær eller i det minste likeverdige mål.

Vi må forutsette at e-boka begynner å komme på plass i det norske litteraturlandskapet i løpet av 2011, og at den er kommet for å bli. Derfor bør det snarest mulig settes i gang i hvert fall to store prosjekter for utvikling av breddeformidling; ett hvor portalen står i fokus, og ett hvor arenaen gjør det. Dette kan naturligvis ikke gjøres uten bibliotekenes aktive medvirkning, men begge bør være rettet mot kulturfondsutgivelser, og her bør Kulturrådet være en samarbeidspartner.

Bibliotek og marked

Selv om et prosjekt for å bringe frem sikre holdepunkter om bibliotekenes innvirkning på markedet - og for den saks skyld vice versa - ikke kan ledes, og muligens ikke en gang initieres av Kulturrådet, vil det være av stor betydning å få frem sikre fakta av hensyn til å definere innretningen av fremtidige

støtteordninger nettopp for å kunne målrette dem for å sikre både kvalitet og bredde.

Et slikt prosjekt krever at det er en viss grad av frontlist tilgjengelig; backlist vil neppe utløse den samme brukeradferden, hverken i bibliotek eller bokhandel, som nye titler. Antagelig bør man også utforme et prosjekt så realistisk som mulig; dvs. at man i biblioteket bør tilby e-bøkene til brukernes egne leseplattformer, og ikke knytte utlån av lese Brett til prosjektet. Prosjektet bør også være utformet slik at man kan finne ut av lokale variasjoner; det er f.eks. fullt tenkelig at en tittel kan oppføre seg på én måte lokalt, og på en helt annen måte regionalt og nasjonalt. Dermed reiser spørsmålet om fordelingen av de digitalt tilgjengelige eksemplarene seg, og om de skal håndteres på nasjonalt nivå, eller som nå fordeles likt på individuelle avdelinger. Dette bør tas stilling til for å optimalisere et slikt prosjekt.

Man kan også i et slikt prosjekt legge inn en test av forskjellige rettighetsbetalingsmodeller som utløser både forskjellige konsekvenser for bibliotekenes mediebudsjetter, og forskjellige konsekvenser for rettighetshavernes utbetalingsmodeller. For å oppnå full realisme bør det kanskje ikke i et slikt prosjekt utløses ekstra midler til lokale mediebudsjetter i bibliotekene, men dette kan diskuteres.

Noe mer kontroversielt er kanskje spørsmålet om man samtidig skal søke å teste salg i biblioteket. Her menes ikke salg direkte til kunde, men via en nettbokhandel. I tilfelle blir nok det mest ømtålige diskusjonspunktet hvorvidt biblioteket skal få en form for «kommisjon» av salget.

Videreutviklingen av Nasjonalt lånekort og bruken av det vil også *kunne* være et tema for et slikt prosjekt.

Støtte til litteratur utviklet for digitale plattformer

Vi vil ikke *nødvendigvis* i løpet av 2011 se forsøk på å skape en genuin og mer multimedial digital litteratur (som forsøksvis definert tidligere), men vi *kan* det, og noe kan være støtteverdig. Dette vil medføre to effekter for Kulturrådet: For det første må man se nøye på forholdet mellom litteraturen og Kunst og ny teknologi-programmet, musikkseksjonen etc., ettersom en viss tverrfaglighet må regnes med i slike prosjekter, selv om det må være et krav at det litterære aspektet er det dominerende. For det andre vil det antagelig på noe sikt utløse behov for nye støttemidler.

Også på dette punktet bør Kulturrådet være avventende med å forsøke å utforme retningslinjer eller ordninger i forkant, men samle inn et

erfaringsgrunnlag bestående av konkrete prosjekter før man begynner et arbeid med å konkretisere nye tiltak. I mellomtiden kan individuelle søknader behandles som nå, som saker som søker støtte i flere utvalg.

«Worst case»-analyse

Om det skulle vise seg at piratkopiering og lovlig privatkopiering har markante skadevirkninger på forfatternes inntekter og forlagenes mulighet for å bidra til kvalitetsheving gjennom redaksjonell innsats, og det tvinger seg frem en ulovlig eller semilovlig «digital kulturallmenning» som ikke godtgjør opphavsretts-haverne, må det komme til strakstiltak for å beskytte produksjonen av bred, norsk kvalitetslitteratur. I tilfelle bør det foreligge en analyse av hvilke offentlige midler som idag tilflyter litteraturen gjennom innkjøpsordninger, stipendmidler, den delen av bibliotekenes lokale mediebudsjetter som går til litteratur, det nåværende bibliotekvederlaget, de pengene som tilflyter litteraturen fra kopivederlag etc., for å se hvilke midler som er tilgjengelig for en total omlegging av støtteordningene og hvordan de kan omfordeles for å oppnå de grunnleggende intensjonene. Også her er det naturlig at Kulturrådet initierer en slik analyse.

IV.3. Forslag til noen grunnprinsipper for e-bokstøtte m.v.

E-bokstøtten må:

- om nødvendig gå til forfatter i høyere grad enn nå, for å kompensere for inntektsbortfall
- være målrettet mot redigering i forlagene, ikke rene konsernbidrag eller driftstilskudd
- være rettet mot tittel, ikke tekstomfang i form av å gis pr. tegn, filstørrelse el.l., for å unngå å favorisere spesifikke sjangere, og i erkjennelse av at de smale sjangerne kan være like redigeringskrevende som de omfangsrrike prosasjangerne
- støtte bredt tilgjengelige titler, ikke titler som er knyttet til proprietære teknologiske løsninger, og i størst mulig grad uten plattformbegrensninger
- være leverandørnøytral
- være basert på transparente kalkyler
- basere seg på en verdikjedeanalyse som sikrer at den treffer riktig i fht. intensjonene med ordningen
- likebehandle forlag (og evt. forfattere som selv står som utgiver) med mer eller mindre eierskap i verdikjeden, og fortsatt være åpen for uorganiserte forlag

- være innrettet slik at den ikke setter vesentlige hindringer for nyetablering av forlag
- være automatisk, men fortsatt kvalitetssikret i tråd med nåværende ordninger

Formidlingsstøtte må:

- støtte formidling av hele litteraturbredden, enten det dreier seg om digital eller fysisk formidling
- i størst mulig grad påvirke kommersielle aktører til breddeformidling

Støtte til multimediale prosjekter og prosjekter som gis ut kun som e-bok må:

- støtte litteraturen (det tekstlige innholdet), ikke teknologi, multimedialitet i seg selv, programvare eller næringsutvikling
- være utformet slik at den ikke utøver et markant sterkere press på administrasjonen av eller midlene i nåværende ordninger
- være åpen for prosjekter som ikke har forlag, men da om nødvendig med andre regler for påmelding og administrasjon, også knyttet til kostnadssiden ved sakbehandlingen
- forøvrig i størst mulig grad oppfylle kriteriene til e-bøker med samtidig utgivelse på papir

KILDER

Noen viktige kilder utover de som er oppført i fotnoter i teksten eller sto i kildelista i den opprinnelige rapporten fra oktober 2009:

Svenska Förläggareföreningen:

Ljudböcker och e-böcker på The Pirate Bay, juni 2008

Esbjörn Hyltefors/Svenska Förläggareföreningen:

Epub - lätt at göra?, juni 2010

Sus Andersson/Svenska Förläggareföreningen:

E-boken - lätt at göra, svår att sälja, oktober 2009

Helge Rønning og Tore Slaatta (på oppdrag fra NFF):

Boken: Mellom perm og skjerm - Utviklingstrekk i internasjonal forlagsbransje, mars 2010

OverDrive:

How eBook Catalogs at Public Libraries Drive Publishers' Book Sales and Profits, udatert 2010